

УДК 378.015.62

Ляпунова В.А.

МОНІТОРИНГ ЯКОСТІ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Постановка проблеми. Приєднавшись до Болонського процесу, Україна взяла на себе зобов'язання проводити роботу з приведення якості національної освіти у відповідність до європейських стандартів. Європейські стандарти щодо внутрішнього забезпечення якості освіти у вищих закладах полягають у наступному:

1. Вищі навчальні заклади повинні втілювати стратегію постійного підвищення якості. Стратегія, політика і процедури повинні мати офіційний статус і бути доступними для широкого загалу.

2. Оцінювання студентів передбачає послідовне використання оприлюднених критеріїв, правил і процедур.

3. Вищі навчальні заклади повинні мати у своєму розпорядженні певні процедури і критерії, які й засвідчували відповідну кваліфікацію і високий фаховий рівень викладацького складу для здійснення своїх службових обов'язків.

4. Гарантія вищих навчальних закладів щодо забезпеченості навчальними ресурсами.

5. Публічність інформації (якісної і кількісної) про навчальні програми і кваліфікації, які вони пропонують.

Запровадження постійно діючого моніторингу якості вищої освіти з урахуванням світового, європейського та національного досвіду – один з важливих кроків на шляху забезпечення якості освіти в Україні в цілому та в окремих вищих навчальних закладах зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми управління освітою та моніторингу освітніх послуг знайшли відображення в працях В.П. Беспалько, Є.В. Бондаревської, В.А. Болотова, В.І. Данильчука, В.А. Краковського, О.І. Локшина, Ю.А. Назарова та ін. Незважаючи на великий інтерес дослідників, проблема залишається не вирішеною і потребує постійної уваги як науковців так і практиків.

Формулювання цілей статті. Метою статті є висвітлення деяких питань щодо моніторингу якості надання освітніх послуг, створення освітнього простору та удосконалення управління діяльністю вищого навчального закладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Моніторинг у сфері освіти можна розглядати і як частину системи маркетингу (маркетингу

освітніх послуг) в освіті. Це пов'язано не тільки зі специфікою його об'єкта, а і з особливостями самої системи освітнього маркетингу.

Система освіти – це особлива галузь соціальної сфери, у рамках якої реалізуються потреби населення й суспільства в освіті за допомогою надання освітніх послуг. Розміри системи освіти можуть бути різними: регіональна система освіти, система муніципальної освіти, освітній округ, окрема освітня установа й т.п. Моніторинг розвитку системи освіти містить у собі весь комплекс процедур, що дозволяє виявити динаміку цієї системи в історично визначений часовий період. У даному відношенні моніторинг добре вписується в алгоритм маркетингу освітніх послуг, є його необхідною умовою та невід'ємним компонентом. Тут моніторинг, поряд із прогнозом, служить забезпеченню інформаційної стабільності, запобіганню дефіциту інформації при виробленні рекомендацій і прийнятті управлінських рішень, підвищенню ступеня їх обґрунтованості.

У рамках діяльності системи освіти здійснюється формування орієнтації суб'єктів освіти на освітньому ринку, визначення в ній своєї ніші. Для того щоб організувати ефективну діяльність із задоволення освітніх потреб населення, необхідно відслідковувати динаміку якісних і кількісних показників, що відбивають як освітні потреби безпосередньо населення, так і ринку освітніх послуг (системи освіти), і ринку праці (куди рано чи пізно приходять споживач освітніх послуг).

Освітнє середовище – поняття, що формується. Воно охоплює систему впливів та умов формування особистості, можливості для її розвитку, що є в соціальному та просторово-предметному оточенні.

Частіше за все, коли йдеться про освітнє середовище, мається на увазі конкретне оточення певного навчального закладу або конкретна родина. Таке середовище можна позначити як локальне освітнє, на відміну від освітнього середовища в широкому сенсі – макросередовища, що теоретично може являти собою весь Всесвіт. Локальне освітнє середовище – це функціональне та просторове об'єднання суб'єктів освіти, між якими встановлюються тісні різнопланові групові взаємозв'язки.

Практична реалізація освітніх проектів локального рівня здійснюється конкретними виконавцями – викладачами. Ними організується педагогічне середовище професійного функціонування, що може бути позначене як освітнє мікросередовище. Локальне освітнє середовище, власне кажучи, складається із „вбудованих” у нього освітніх мікросередовищ.

Як структурні одиниці освітнього середовища Г. Ковальов виділяє: фізичне оточення, людські фактори та програму навчання. До фізичного оточення віднесені: архітектура будівлі, ступінь відкритості-закритості конструкцій дизайну, розмір і просторова структура аудиторних та інших приміщень, легкість їх просторової трансформації при виникаючій

необхідності, можливість і широта просторових переміщень у них учнів тощо.

До людських факторів віднесені: ступінь скупченості студентів та її вплив на соціальну поведінку, особистісні особливості й успішність студентів, зміна персонального та міжособистісного простору в залежності від умов конкретної організації навчального закладу, розподіл статусів і ролей, статево-вікові й національні особливості викладачів та студентів тощо.

Нарешті, до програми навчання віднесені такі фактори, як структура діяльності студентів, стиль викладання й характер контролю, кооперативні чи конкурентні форми навчання, зміст програм навчання (їх традиційність, консерватизм або гнучкість) тощо [3].

Параметри освітнього середовища, безумовно, деякою мірою пов'язані один з одним і в той же час кожний з них може мати свій низький чи високий показник незалежно від рівня показників інших параметрів.

Можна, наприклад, виділити такі параметри освітнього середовища:

- широта; інтенсивність; усвідомлюваність; стійкість; емоційність; узагальненість;
- домінантність; активність; мобільність.

Найбільш важливо використовувати методику експертизи для здійснення моніторингу розвитку освітнього середовища. Як уважали древні китайські мудреці, безглуздо постійно намагатись порівнювати себе з іншими. Адже завжди знайдуться ті, хто опиниться перед нами, й обов'язково знайдуться ті, кого ми самі зуміли випередити. Чи варто на це орієнтуватись? Набагато важливіше „порівняти себе із собою вчорашнім”.

Щорічно проводячи експертизу свого освітнього середовища (на рівні всього навчального закладу, факультету або окремих груп) „внутрішніми” силами, тобто так званім методом включеної експертизи (самоаналізу), адміністрація (чи окремий викладач) може забезпечити чіткий контроль динаміки її розвитку, цілеспрямовано коректувати цей розвиток шляхом перерозподілу ресурсів, якщо необхідно, збільшити показник того чи іншого параметра.

Особливий інтерес для аналізу управлінської ситуації у вищому навчальному закладі може привертати помітна різниця експертних оцінок освітнього середовища з боку самого ректора, кожного з проректорів, педагогів, студентів. Заповнити експертні таблиці можна запропонувати також колишнім випускникам навчального закладу або роботодавцям. При цьому в жодному разі не слід з'ясовувати, хто з них «правий», а хто ні. Набагато важливіше осмислити, чому та сама ситуація сприймається по-різному з різних позицій. Висновки, отримані в результаті такого аналізу, можуть стати важливим фактором удосконалення управлінської системи

навчального закладу. Одержавши певну „картинку” освітнього середовища, керівник визначає стратегію її подальшого розвитку на основі своїх уявлень про цілі освіти. Можна, наприклад, зосередити наявні ресурси на радикальному підвищенні рівня кількісних параметрів, що мають на циклограмі найбільш низькі значення.

Можна прагнути довести до максимальних значень один чи кілька параметрів, що є найбільш важливими в даних конкретних умовах.

При цьому не завжди необхідно прагнути досягати теоретично можливого максимуму.

Скажімо, різке підвищення рівня інтенсивності освітнього середовища може виявитись небажаним через занадто великі навантаження студентів, що негативно позначиться на стані їх фізичного та психічного здоров'я.

У зв'язку з цим стає очевидним відповідь ще на одне „типове” запитання: „Який рівень показників варто вважати „достатнім” чи „добрим” для того чи іншого параметра?”. У даній логіці це запитання втрачає сенс. Адже доцільно оцінювати не стільки свої „досягнення”, скільки ті нереалізовані можливості, які, таким чином, перетворюються в потенційний ресурс розвитку освітнього середовища. Чи станемо ми прагнути використовувати даний ресурс уже в цьому навчальному році чи „законсервуємо” його, зосередивши увагу на інших сторонах освітнього процесу, залежить тільки від прийнятого управлінського рішення. Таким чином, принципове значення вже при повторній експертизі має кількісний приріст рівня тих параметрів, що були раніше визначені як стратегічно пріоритетні, підвищення показників яких було заплановано.

Стратегія подальшого розвитку освітнього середовища на основі результатів експертизи виробляється на основі всієї сукупності уявлень адміністрації й педагогів про суть і зміст освіти. Власне, вивчення філософії освіти, педагогіки, психології, соціології, фізіології, теорії управління тощо спрямовано на науково-методичне забезпечення прийняття такого роду рішень [4].

Вибір бажаної модальності освітнього середовища – це найважливіший стратегічний вибір шляхів розвитку навчального закладу. Це вибір ідеології освітнього процесу, що визначає „дух” вищого навчального закладу, його цілі та цінності, систему взаємодії між викладачами та між самими студентами, це проєктований „портрет особистості” випускника тощо.

Якщо освітня установа розвивається не стихійно, а цілеспрямовано, то освітній процес, так чи інакше, будується на основі певної педагогічної моделі. Сьогодні змодельовані освітні системи найбільш відомих педагогів – Коменського, Локка, Руссо, Песталоцці, Макаренка, Корчака, що стали класичними. Уявлення про модальність (напрямок) спроектованих ними

освітніх середовищ дозволить керівнику більш усвідомлено й цілеспрямовано приймати стратегічні рішення, пов'язані з напрямом (модальністю) розвитку свого навчального закладу.

Для того щоб відповісти на запитання: „Чому необхідно цілком змінювати або частково обновляти керуючу систему вищого навчального закладу?“, треба провести її діагностику аж до складання своєрідної дефектної відомості, де, наскільки можливо, повно відбити недоліки (проблеми) управлінських функцій, організаційної структури керуючої системи й організаційного механізму. У підсумку аналітико-діагностичної роботи можна одержати дефектну відомість керуючої системи вищого навчального закладу для того, щоб ліквідувати ті недоліки результатів, які були породжені саме дефектами в керуванні.

Алгоритм аналізу у вигляді запитань, на які повинен відповісти собі будь-який керівник, може бути таким:

- які освітні результати роботи вищого навчального закладу, які ми зараз маємо, нас не задовольняють і ми хочемо їх змінити?

- яких результатів ми хочемо досягти?

- на основі розбіжності бажаних і наявних результатів формуємо проблеми результатів. Через які недоліки (проблем) навчально-виховного процесу виникли проблеми результатів?

- через які недоліки (проблеми) умов (кадрових, науково-методичних, матеріальних, фінансових, мотиваційних, нормативно-правових) виникли проблеми навчально-виховного процесу?

- через які недоліки (проблеми) керуючої системи школи виникли проблеми умов і навчально-виховного процесу?

Керівник, створюючи (вибудовуючи, формуючи) керуючу систему свого вищого навчального закладу, спочатку визначає зміст управлінської діяльності у вигляді повного переліку функцій управління, тобто всього того, що треба робити для розвитку вищого навчального закладу. Нагадаємо, функція представляє одну з опредмечених управлінських дій, тобто дію (планування, організація, керівництво й контроль), що відноситься до конкретного об'єкта.

Інакше кажучи, керівник спочатку виписує всі функції, пов'язані з плануванням:

- планування відновлення навчальних програм;

- планування роботи з педагогічними кадрами в інтересах розвитку навчального закладу;

- планування роботи зі студентами, які працюють за новими програмами.

Потім складають весь перелік функцій, пов'язаних з іншими управлінськими діями. Зрозуміло, тут можливі, а іноді й необхідні

інтегративні записи типу: „Планування, організація, керівництво та контроль (чогось)”, хоча не всі об’єкти управління й не завжди мають потребу в одночасному застосуванні всіх управлінських дій. Повнота функцій визначається потребами об’єкта, інакше кажучи, ректор повинен бездоганно знати свій навчальний заклад як об’єкт розвитку, бездоганно знати, які нововведення підлягають розробці, освоєнню, відновленню (розвитку) цього року.

Визначивши в такий спосіб зміст управлінської діяльності, керівник вибудовує його в певному порядку, формі, що називається організаційною структурою керуючої системи. Дефекти в об’єкті розвитку можуть з’явитись і через недоліки оргструктури керуючої системи.

І, нарешті, причиною недоліків керуючої системи навчального закладу, які призводять до дефектів умов, процесу, результатів, можуть бути дефекти організаційного механізму керуючої системи, які і з’ясовуються в ході аналізу.

Розглянемо приклад, де аналітичні міркування будуть виходити з дефектів об’єкта (результатів, процесу, умов): адже якщо управління неякісне, то в об’єкті ми завжди будемо спостерігати дефекти.

Якщо аналіз об’єкта знайшов дефекти в цілепокладанні, з’ясовуємо:

- які цілі суб’єкти керування не ставлять? (Виявляється, не ставлять цілей розвитку, коли це необхідно);

- які цілі поставлені, але не узгоджені, дезінтегровані (за ланками, за предметами, за ступенями освіти)? [1].

Саме суб’єкт (особистість чи орган – кафедра, наприклад) зобов’язаний ставити цілі й інтегрувати їх для узгодженої, злагодженої управлінської діяльності.

У проблемному аналізі встановлено, що деяка функція виконується погано. Подумаємо, чому це може бути? Чи її нікому не запропонували (немає суб’єкта, що повинен її виконувати), а якщо запропоновано в обов’язках, причина невиконання може бути в нестачі прав для її здійснення чи в недосконалості оргмеханізму.

Керуюча система навчального закладу сама може й повинна бути об’єктом проблемного аналізу. Вона характеризується змістом, структурою та способами її реалізації, що в сукупності й характеризує процес управління. Стосовно й цього процесу буде доцільно поставити знайоме з методики проблемного аналізу запитання: „Через які недоліки умов (кадрових, фінансових, матеріальних, мотиваційних, науково-методичних, правових) виникли недоліки процесу управління?”

Тут можуть виявитись недоліки:

- організаційного забезпечення (в організаційній структурі немає індивідуальних чи колективних суб'єктів, які б керували новими об'єктами, тощо);

- методичного й нормативно-правового забезпечення (нерозробленість функцій, прав і відповідальності суб'єктів; статуту, положень, інших документів, що регламентують діяльність різних органів (структур) шкільного управління, тощо);

- матеріального забезпечення керуючої системи (кожному керівнику ланки, кафедрі тощо потрібні кабінет, меблі, засоби оргтехніки, засоби зв'язку, комп'ютер та ін.);

- фінансового забезпечення (багато видів управлінської, організаторської роботи, що раніше не виконувалась у навчальному закладі або виконувалась на громадських засадах, тепер вимагають оплати, тому що віднімають багато часу);

- може не вистачати грошей (для оплати роботи тих чи інших посадових осіб або для виконання тих чи інших управлінських дій потрібні додаткові кошти, яких немає);

- мотиваційного забезпечення (люди, які працюють у тих чи інших ланках управління навчальним закладом, не зацікавлені в успіху або між ними не склались доброзичливі відносини тощо).

З усіх виявлених недоліків можна побудувати розгалужене „дерево проблем”. Після того як виявлені всі ці недоліки, необхідно продумати ідеї, за допомогою яких проблеми можна було б вирішити. Із цієї маси ідей відбираються ті, котрі можуть дати найбільш швидкий ефект, і робиться спроба «виліпити» (вибудувати) з них концепцію керуючої системи нового вищого навчального закладу. Далі, якщо потрібно, визначається поетапна стратегія переходу до неї, операціонально ставляться цілі модернізації організаційної структури й організаційного механізму управління, готується план дій [2].

Висновки. Методологія та методика проблемного аналізу в повному обсязі можуть застосовуватись і для виявлення дефектів керуючої системи вищим закладом. Коли останні виявлені (зафіксовані в дефектній відомості), то стає ясно, що і як треба змінювати, обновляти, модернізувати, словом, розвивати керуючу систему так, щоб вона відповідала програмі перетворення об'єкта (тобто самого вищого закладу).

Отже, моніторинг відіграє ключову роль у підвищенні ефективності системи – управління якістю освіти. Валідність результатів моніторингових та рейтингових досліджень вимагає широкого використання поряд з кількісними параметрами суб'єктивних експертних оцінок, які б містили аналіз найрізноманітніших нюансів, настроїв, культурних та інших особливостей діяльності навчального закладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Момот А.И. Менеджмент качества и элементы системы качества: учебник / А.И.Момот. – Донецк: Норд-Пресс, 2005. – 320 с.
2. Пузанков Д.В. Совершенствование деятельности образовательных учреждений с позиций менеджмента качества / Д.В.Пузанков, С.М.Степанов // Вопросы образования. – 2004. – № 4. – С. 17-21.
3. Моніторинг якості освіти: світові досягнення та українські перспективи / За заг. ред. О.І.Локшиної. – К.: К.І.С., 2004. – 128 с.
4. Курмхи М.В. Экспертные оценки в образовании: учеб. пособие для студ. ф-тов дошк. образования высш. пед. учеб. завед. / М.В.Курмхи, И.В.Тельнюк. – М.: Изд. центр «Академия», 2002. – 112 с.

АНОТАЦІЯ

Ляпунова В.А. Моніторинг якості освітнього середовища вищого навчального закладу. У статті розглядаються проблеми моніторингу якості вищої освіти. Аналізуються особливості формування освітнього середовища та її структурних одиниць. Особливу увагу приділено діагностиці управлінської системи вищих навчальних закладів.

Ключові слова. Моніторинг, якість освіти, освітнє середовище, освітні послуги, діагностика управлінської системи.

АННОТАЦИЯ

Ляпунова В.А. Мониторинг качества образовательной среды высшего учебного заведения. В статье рассматриваются проблемы мониторинга качества высшего образования. Анализируются особенности формирования образовательной среды и ее структурных единиц. Особое внимание уделено диагностике управленческой системы высших учебных заведений.

Ключевые слова. Мониторинг, качество образования, образовательная среда, образовательные услуги, диагностика управленческой системы.

SUMMARY

Lyapunova V.A. Monitoring of the educational environment quality in the institution of higher education. The article takes into consideration the problems of higher education quality monitoring. The formation features of the educational environment and its structural units are reviewed, the special attention is given to the diagnostics of the administrative system of higher learning.

Key words. Monitoring, education quality review, educational environment, educational services, diagnostics of administrative system.